

um allt illt, og hann er kallaður rógberi ásanna, frumkveði flærðanna, vamm allra goða og manna o. s. frv.

Loki á konu þá, er *Sigyn* heitir, sem er allra kvenna vænst og trygglyndust. Synir þeirra heita *Váli* og *Nari*. En Loki átti fleiri börn. Með hestinum *Svaðilfara* gat hann *Sleipni*, reiðhest Óðins, og var Loki þá í merarlíki. En frægust eru þau börn *Loka*, er hann gat með tröllkonu einni, er *Angurboda* hét. Þau heita *Fenrisúlfr*, *Miðgarðsormur* og *Hel*. En er goðin vissu til, að þessi þrjú systkin fæddust upp í jötunheimum, og röktu til spádóma, að af þessum systkinum mundi þeim mikið óhapp standa, og þótti öllum ills von, fyrst af móðerni og enn verra af faðerni, þá sendi *Alföður* til goðin að taka börnin að færa sér. Og er þau komu til hans, þá kastaði hann orminum í hinn djúpa sjá. *Hel* kastaði hann í *Niflheim* og gaf henni vald yfir níu heimum, að hún skyldi skipta vistum með þeim, er til hennar væru sendir, en það eru sótt dauðir menn og ellidauðir. Hún á þar mikla blótstaði, og eru garðar hennar forkunnar háir og grindur stórar. *Eljúðnir* heitir salur hennar, hungur diskur hennar, sultur hnífur hennar, *Ganglati* þræll, en *Ganglöt* ambátt, *Fallaforað* þröskuldur. *Kör* heitir sæng hennar, en *Blíkjandaböl* ársali hennar. Hún er hálf blá, en hálf með hörundarlit. Því er hún auðkennd og heldur gnúpleit og grimmlig. *Úlfinn* fæddu æsir upphaflega heima. En síðar settu þeir á hann fjötra, og mun hann ekki losna fyrr en í ragnarökum.

IV. Dýrkun goðanna

50. Á síðustu öldum heiðninnar fór guðsdýrkun germanskra þjóða að mestu leyti fram í húsum. Þetta var þó ekki svo frá upphafi. *Tacitus* segir um *Germana*, að þeir telji það ekki samboðið hinum mikla guddómi himintívanna að byrgja goðin innan veggja eða sýna þau í gervi dauðlegs manns, en þeir hafi helga skógarlundi. En þótt goðunum væru síðar reist hús, héldu menn jafnframt áfram slíkri dýrkun úti í náttúrunni allt til loka heiðninnar. Í *Landnámu* er getið um ýmsa Íslendinga, sem blótuðu steina, lundi og fossa, og svipaður átrúnaður átti sér stað í *Noregi* á síðustu tímum ásatrúarinnar þar. En þessi dýrkun virðist oftast ekki hafa verið á goðunum, heldur á náttúrunni sjálfri eða vættum þeim, sem menn trúðu, að byggju í henni.

En samhliða þessum helgidómum náttúrunnar taka smám saman að rísa upp aðrir helgidómar, sem gerðir voru af manna höndum. Þeir voru kallaðir hof, hörgar eða vé, og sýna örnefnin, að útbreiðsla þeirra hefur verið orðin mikil á *Norðurlöndum*.

Langvíðtækasta merkingu hefur orðið *vé*. Það er haft bæði um hof og hörga og hið helgaða svæði á þingum, sem umgirt var af véböndum. Helgi véanna sést meðal annars á uppruna orðsins. Það er skylt sögninni að vígja og merkir heilagan stað. Í véunum áttu allir að njóta

verndar goðanna. Þar var bannað að bera vopn eða hafa um hönd þá hluti, er styggt gætu goðin. Sá, er braut helgina, var vargur í véum, og slíkum mönnum voru allar bjargir bannaðar. En helgi véanna var ekki eingöngu fólgin í því, að þar væri bannað allt óguðlegt athæfi. Þau voru hlaðin heilögum krafti, sem mennirnir gátu ekki án verið. Þess vegna fluttu sumir landnámsmennirnir hofhelgina með sér til Íslands. Um tvo er getið, sem tóku með sér flesta viðina og öndvegissúlurnar úr hofum sínum í Norgegi og meira að segja hofsmoldina.

51. Hof og hörgar eru oft nefnd saman. Hofin voru, eins og kunnugt er, hin venjulegu goðahús ásatrúarmanna á síðustu tímum þeirra. En um hörgana er allt í meiri óvissu. Talið er, að þeir hafi upphaflega verið blótstaðir undir berum himni, líklega steinaltari. Á þetta bendir uppruni orðsins hörgur, sem merkir ýmist heiðinn blótstað eða grjóthól. Í Eddukvæði er líka getið um hörg, sem hlaðinn var úr steinum. Stundum virðast hörgar hins vegar hafa verið hús. Sést það best á því, að getið er um hörga, sem brunnu, og um hátimbraða hörga. Á Íslandi hafa fundizt tóftir, sem talið hefur verið að séu af fornum hörgum, en ekki liggur fyrir nein vitneskja um það.

Það verður ekki sagt með neinni vissu, hvers konar blótstaðir hörgar voru, enda virðist fyrirkomulag þeirra hafa verið mjög breytilegt. En eftir því, sem næst verður komizt, eru þeir eldri en hofin. Gengi hörganna sýnist minnka að sama skapi sem vegur hofanna vex. Á Íslandi skipuðu hörgarnir miklu lægri sess en hofin. Helztu menjar um þá eru í örnefnum, en þeirra er ekki getið nema á þrem stöðum í öllum sagnaritunum.

52. Um hofin eru heimildir miklu betri. Í fornum ritum eru hér og þar drög til lýsinga á hofum. En auk þess hefur verið bent á tóftir, sérstaklega á Íslandi, sem taldar hafa

verið leifar af fornum hofum. Nánari rannsókn hefur þó leitt í ljós, að flestar þeirra eru öðru vísi til komnar. Aðeins tóftin hjá Hofstöðum í Mývatnssveit hefur af flestum fræðimönnum verið talin örugg hofstöft.¹⁾ Hún var 44 metrar á lengd og 6—8 metrar á breidd. Nálægt norður-enda tóftarinnar var þverveggur, sem skipti henni í tvennt. Talið er, að stærri salurinn hafi verið gildaskáli, en afhýsið í norðurendanum goðastúka. Á báðum herbergjunum voru útidyr, en engar dyr voru á þverveggnum milli þeirra. Ætla sumir, að hann hafi ekki verið hærri en svo, að menn hafi getað séð framan úr gildaskálanum inn í goðastúkuna. En úr því gat rannsóknin auðvitað ekki skorið.

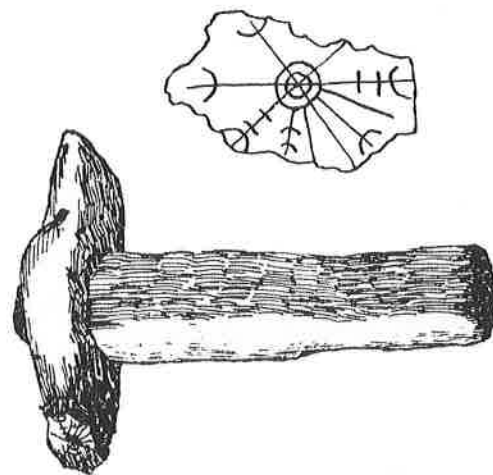
Gildaskálinn virðist hafa verið með svipuðu sniði og skálarnir á íslenskum stórbæjum. Eftir skálanum endilöngum var röð af eldum, sem nefndir voru langeldar, en meðfram veggjum voru bekkir hlaðnir úr torfi. Skálanum var

1) Tóft þessi var grafin upp sumarið 1908 af þeim Daniel Bruun og Finni Jónssyni, og birtu þeir skýrslu um rannsóknina í Aarbøger for nordisk Oldkyndighed 1909. Hvorugur þeirra efaðist um, að hér væri um forna hofstöft að ræða. Í flestum fræðibókum, sem síðan hafa verið skrifaðar um heiðna trú á Norðurlöndum, hefur þessi tóft verið tekin til vitnis um gerð norræna hofa. En árið 1943 setti Aage Roussel fram þá skoðun sína í bókinni Forntida gárdar i Island (bls. 215—23), að Hofstaðatóftin sé ekki af hofi, heldur af fornum skála. Byggir hann þessa skoðun sína á því, hve mjög hún líkist íslenskum skálatóftum. Ekki hlaut þessi kenning undirtektir fræðimanna, fyrr en Olaf Olsen gaf út bók sína: Hörg, hov og kirke 1966. Hann heldur því fram, að blótveizlur hafi ekki verið haldnar í þar til gerðum húsum, heldur veizluskálum á stórbýlum, og sé Hofstaðatóftin leifar af einum slíkum skála, sem bæði hafi verið notaður til trúarlegra og veraldlegra hátíðahalda.

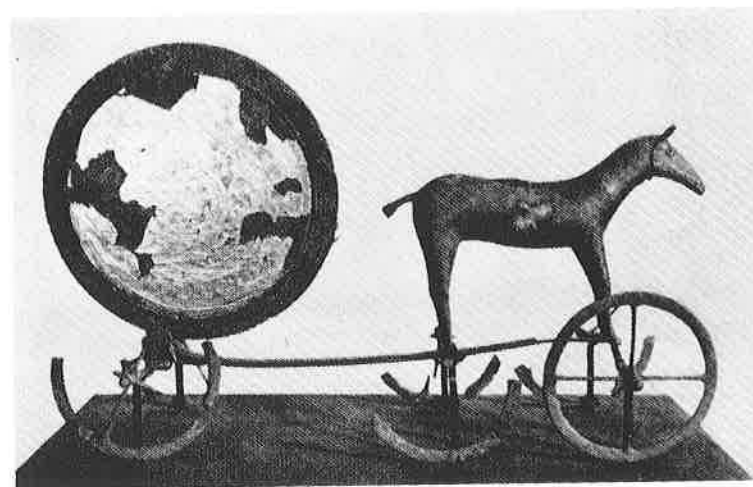
Til viðbótar þeim rökum, sem áður hafa verið færð fyrir því, að Hofstaðatóftin sé forn hofrúst, vil ég nefna eitt atriði. Alls engar leifar finnast af suðurgafli hússins, og telja allir fullvíst, að hann hljóti að hafa verið úr timbri. En engin dæmi um slíkt eru í fornum íslenskum skálum. Miklu hægara er að hugsa sér, að menn hafi sett timburgafl í hof, sem menn vildu skreyta með útskurði. Þessari hugmynd sló niður í mig, þegar ég sá dómkirkjurústina í Görðum á Grænlandi, þar sem engar leifar sjást af framstafni. Að öllu þessu athuguðu sé ég ekki ástæðu til að breyta fyrri ummælum mínum um gerð íslenskra hofa. Mér dettur þó ekki í hug að neita því, að veraldlegar samkomur hafi stundum getað verið haldnar í hofum.

skipt í þrennt með súlnaröðum eftir endilöngu, og var gólf-ið lægst í miðjunni, þar sem langeldarnir voru. Á hliðar-vegg skálans voru dyr, og þar fyrir innan stóðu öndvegis-súlurnar, sem stundum voru útskornar með goðamyndum. Goðastúkan var helgasti hluti hofsins. Þar stóð á miðju gólfinu stalli, sem samsvarar altari í kristnum kirkjum. Þar stóðu líka goðamyndir, sem oftast voru skornar úr tré. Ekki er hægt að segja um það með vissu, hvort það tíðkaðist á Íslandi, að margar goðamyndir væru í sama hofi, eða hvort þar hefur aðeins verið mynd þess goðs, sem hofið var sér-staklega helgað, t. d. Þórs eða Freys. Hins vegar eru til öruggar heimildir frá öðrum Norðurlöndum um margar goðamyndir í sama hofi.

53. Langmerkust er lýsing Adams frá Brimum á höfuð-hofi Svía í Uppsölum: „Í hofi þessu, sem er allt úr gulli, tignar almúginn líkneski þriggja goða, þannig að hin mátt-kasti þeirra, Þórr, situr á stali á miðjum bekk. Til beggja hliða honum sitja Óðinn (Wodan) og „Fricco“ (á vísit að vera Freyr). Það, sem þeir merkja, er þetta: Þórr, segja þeir, ræður í lofti og stýrir þrumum og eldingum, vindum og regni, heiðrikjum og frjósemi. Hinn, Óðinn, þ. e. æði, heyr ófrið og gefur mönnum hreysti mót fjandmönnum þeirra. Hinn þriðji er „Fricco“, hann gefur mönnum frið og ástarunað... Óðinn mynda þeir vopnaðan, svo sem vorir menn eru vanir að mynda Mars, en Þórr sýnist eiga að jafnast við Jupiter með veldissprota (þ. e. hamri)... Öll goð þeirra hafa sína presta, er færa fórnir almúgans. Ef drepsótt og sultur vofir yfir, er Þórr blótaður, Óðinn, ef styrjöld er fyrir höndum, en Fricco, ef brúðkaup skal hald-ið. Núnda hvert ár er sameiginleg hátíð haldin í Uppsölum af öllum Svía héruðum, og getur enginn færzt undan að taka þátt í henni. Konungur og alþýða senda allir og hver sér sínar gjafir til Uppsala... En blótið er þannig: Af öll-

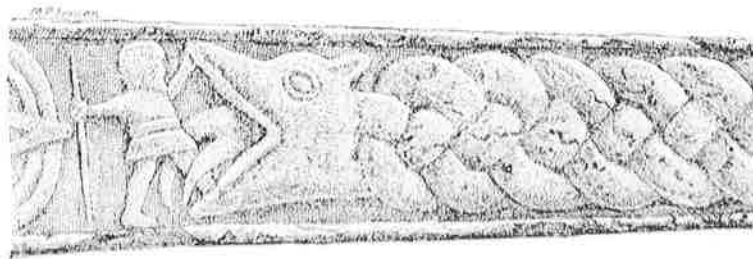
Íslenskur töfragripur, sem kallaður var Þórshamar (Þjóðminjasafnið í Reykjavík). Galdrastafurinn er ristur á hamarshausinn.

Sólarvagn frá eiröld, fundinn hjá Trundholm í Danmörku. Kringlan á vagninum er ímynd sólarinnar.

Mynd af Loka Laufeyjarsyni
(á smiðjuaflesteini, nú í Forhistorisk Museum, Aarhus).

Víðar og Fenrisúlfr (á steinkrossi frá Gosforth á Englandi).

um karldýrum er fórnað níu. Með blóði þeirra er siður að mýkja goðin. En kropparnir eru hengdir upp í lund einn rétt við hofið. Sá lundur er heiðnum mönnum svo heilagur, að hin einstöku tré hans eru talin guddómleg af dauða eða blóði hinna fórnauða dýra. Þar hanga og hundar og hestar ásamt mönnum. Kristinn maður hefur sagt mér, að hann sæi þar 72 kroppa af öllu tagi, hverja innan um aðra. Við þessar fórnir eru viðhafðir söngvar margs konar og ófagrir, sem bezt er að þegja um“. (Þýðing Finns Jónssonar í Goðafræði Norðmanna og Íslendinga).

54. Venjulega fóru blót fram í hofum að minnsta kosti þrisvar á ári. Eitt var haldið að veturnóttum, annað um miðjan vetur, en hið þriðja um sumarmál. Miðsvetrarblótið var líka nefnt jólablót, og var það haldið um miðjan janúar. En eftir að kristni komst á, var það almennt, að bændur héldu fornum háttum um veizlur, en fluttu þá miðsvetrarhátíðina yfir á fæðingarhátíð Krists, og nefndu hana jól. Öll þessi aðalblót heiðinna manna fóru fram á tímamótum, sem árstíðirnar afmörkuðu. Var tilgangur þeirra fyrst og fremst að blíðka goðin, svo að þau gæfu gott ár. En auk þess blótuðu menn oft, þegar mikið lá við og þeir þurftu sérstaklega á hylli goðanna að halda. Þannig blótuðu margir landnámsmenn, áður en þeir lögðu af stað til Íslands, og stundum blótuðu menn til þess að fá fréttir um óorðna hluti.

Tilhögun blótanna er bezt lýst í Heimskringlu, þar sem sagt er frá blótveizlu á Hlöðum: „Þat var forn siðr, þá er blót skyldi vera, at allir bændr skyldu þar koma, sem hof var, ok flytja þannug föng sín, þau er þeir skyldu hafa, meðan veizlan stóð. At veizlu þeiri skyldu allir menn öl eiga. Þar var ok drepinn alls konar smali ok svá hross, en blóð þat allt, er þar kom af, þá var þat kallat hlaut, ok hlautbollar þat, er blóð þat stóð í, ok hlautteinar, þat var svá

gört sem stökklar, með því skyldi rjóða stallana öllu saman ok svá veggj hofsins útan ok innan ok svá stökkva á mennina, en slátr skyldi sjóða til mannfagnaðar. Eldar skyldu vera á miðju gólfi í hofinu ok þar katlar yfir. Skyldi full um eld bera, en sá, er gerði veizluna ok höfðingi var, þá skyldi hann signa fullit ok allan blótmatinn, skyldi fyrst Óðins full, — skyldi þat drekka til sigrs ok ríkis konungi sínum, — en síðan Njarðar full ok Freys full til árs og friðar“.

55. Af þessari frásögn og ýmsum öðrum er ljóst, að blót voru aðallega fólgin í tveim athöfnum. Annars vegar er meðferð hlautsins, en hins vegar blótveizlan. Þessi atriði eru þó hvergi nærri óaðskiljanleg. Meðferð hlautsins var miklu mikilvægari og virðist hafa verið þungamiðjan í blótunum. Í Landnámu og Íslendingasögum eru frásagnir um ýmsa menn, sem blótuðu smámyndir af goðunum. Til eru tvö lítil bronslíkön með víkingaaldar sníði, sem talin eru goðalíkön, sem einstakir menn blótuðu. Annað líkanið fannst í Svíþjóð, en hitt á Íslandi, nálægt Eyrarlandi í Eyjafirði. Íslenzka líkanið sýnir mann, sem situr á stól og heldur báðum höndum í skeggið, og ætla menn, að það sé af Þór. Slíkar myndir hafa varðveitt betur en goðamyndir í hofum, sem skornar voru úr tré. Þessar smámyndir gátu menn blótað, hvar sem var, með því að rjóða þær í blóði fórnardýra. Á svipaðan hátt voru álfar blótaðir, með því að hóllinn, sem þeir bjuggu í, var roðinn að utan með fórnarblóði. En sá, er blótið framdi, mátti aldrei gleyma því að dreifa blóðinu utan á sjálfan sig og þá menn aðra, sem tóku þátt í blótinu. Tilgangur þessa siðar er fyrst og fremst að endurnýja lífskraft goðanna með nýju blóði og veita mönnum hlutdeild í þeim krafti.

Helgi blótveizlunnar var fólgin í því, að þar var etið kjöt fórnardýra. En samt ber engu minna á helgisíðum í

sambandi við drykkjur í hofum. Ölið var fórn til goðanna engu síður en kjötið. Öll þessi hátíðahöld miða að því að koma mönnum í sem nánast samband við æðri verur. Blóði sömu dýranna var stökkt á goð og menn, og í blótveizlunni samneyttu þeir goðunum, og hið helgaða öl bar í sér guðlegt magn, sem menn drukku í sig.

56. Goðin voru einnig blótuð við ýmsar heiðnar réttarvenjur. Greinilegast er þetta við hólmgöngur og eiðtökur. Hólmgöngur fóru fram úti á víðavangi, þar sem sakaraðilum var haslaður völlum. Við það tækifæri var slátrað blótnauti, og þar fór fram blót, sem tjösnublót var kallað. Er talið, að það hafi verið eins konar sáttar fórn við goðin, og var það trú manna, að ekki yrði af eftirmálum, ef slíkt blót væri framíð. Eiðtökur fóru hins vegar oft fram í hofum. Á stallanum í goðastúkunni lá silfurhringur, sem allir skyldu sverja við, er vinna áttu eið í hofi. Var hringurinn áður roðinn í blóði nauts þess, er til blóta var haft. Sá, er eiðinn vann, skyldi svo ákalla goðin með þessum formála: „Hjálp mér svá Freyr ok Njörðr ok inn almátteki áss“ (líklega annaðhvort Þór eða Óðinn). Þennan hring átti goðinn að hafa á hendi sér til lögþinga allra, er hann háði, og skyldi hringurinn áður vera roðinn í fórnarblóði. En eiðar voru unnir við fleira en goðin. Þess eru einnig dæmi, að menn hafi svarið við sólina, fjöll eða vötn.

57. Þess hefur áður verið getið, að alls konar dýr hafi verið höfð til blóta. En þegar mest lá við, var blótað mönnum. Mannblót voru alls ekki óalgeng á Norðurlöndum og þóttu æðst allra blóta. Á Íslandi er þeirra sjaldan getið. En samt eru nægar heimildir fyrir því, að mannbót hafi þar átt sér stað. Í Eyrbyggju er talað um dómhring, er menn voru dæmdir í til blóts, og stein, er þeir menn voru brotnir um, er til blóta voru hafðir. Ennfremur er þess getið í Kristnisögu, að heiðnir menn ráðgerðu það á al-

þingi árið 1000 að blóta tveim mönnum úr hverjum fjórðungi og hétu á heiðin goð, að þau létu eigi kristni koma á landið. Úr þessu blóti varð þó ekki.

Þegar efnt var til mannbóta, voru það oftast olnboga-börn þjóðfélagsins, svo sem þrælar, stríðsfangar og sakamenn, sem höfð voru til blóta. Samt voru undantekningar frá því. Í Svíþjóð átti það sér að minnsta kosti stað, að landsfólkið blótaði konungi sínum. Þessi konungablót byggðust á því, að konungurinn var ekki eingöngu veraldlegur stjórnandi. Hann var einnig hlaðinn guðlegu magni, sem hélt uppi friði og árgæzku í landinu. Þegar misbrestur varð á þessu, kenndu þegnarnir konunginum um. Ef ekki var hægt að ráða bót á árferðinu með almennum blótum, var konungurinn tekinn og honum blótað fyrir alþjóðar heill. Þannig fór fyrir sænsku fornkönungunum Dómalda og Ólafi trételgju. En konungarnir voru ekki eingöngu fórnardýr. Eftir dauðann voru sumir konungar blótaðir eins og guðir. Svo rammt kvað að dýrkun þeirra, að Svíar reistu eitt sinn hof til dýrðar nýdauðum konungi sínum, og Norðmenn skiptu líki konungs eins í marga hluta, sem síðan var dreift um landið, svo að hvert fylki gæti haft sinn hluta af líkinu. Þótti það mjög heillavænlegt til árbótar. Mannblótin fóru auðvitað fram með nokkuð öðrum hætti en önnur blót. Meðferð fórnarblóðsins virðist þó hafa verið svipuð. En líkunum var oftast komið fyrir á þann hátt, að þau voru hengd upp á tré úti í skógi og gefin fuglum himinsins að bráð. En stundum var þeim steipt í vatn eða keldur, sem nefndar voru blótkeldur.

58. Sérhverjum manni var heimilt að blóta og reisa hof og hörگا. En auk þess voru til sérstakir menn, sem þjóðfélagið lagði þá skyldu á herðar að halda uppi blótum. Það er þó mjög vafasamt, að hve miklu leyti sérstök prestastétt hafi verið til meðal norrænna þjóða, því að oft var

þessi skylda sameinuð veraldlegum yfirráðum. Þó hefur það varla verið svo alltaf. Þegar sameiginleg blót voru fyrir heil lönd, svo sem höfuðblót Svía í Uppsölum og höfuðblót Dana í Hleiðru, er líklegast, að þeim hafi verið stjórnað af konungunum. En þegar héraðsblót voru haldin, veitti höfðingi héraðsins þeim forstöðu. Að minnsta kosti var það svo í Noregi. Á Íslandi héldu goðarnir uppi blótum. Þeir voru í senn hofprestar og veraldlegir höfðingjar. Líklegt er þó, að starf goðanna við hofin sé eldra en yfirráð þeirra, því að heitið goði er dregið af orðinu goð og merkir upphaflega prest. Um goða utan Íslands er mjög lítið vitað annað en það, að á dönskum rúnasteinum eru nefndir menn með viðurnefninu goði.

Á Íslandi voru lengst af 39 goðorð og voru þau þær einingar, sem þjóðfélagið var byggt af. Hverju goðorði fylgdi eitt höfuðhof, sem goðinn blótaði í. Undirmenn goðans, sem kallaðir voru þingmenn hans, áttu að gjalda til hofsins hofolla. Auk þessara 39 höfuðhafa voru til einkahof, sem einstakir bændur áttu og blótuðu í. Þeir voru stundum nefndir hofgoðar, en höfðu engin veraldleg yfirráð umfram aðra menn. Við sum hof voru einnig kvenprestar, sem nefndust gyðjur eða hofgyðjur. Á Íslandi er getið um fimm slíkar gyðjur. En meðal annarra norrænna þjóða er tiltölulega sjaldan talað um kvenpresta. Hins vegar var það algengt meðal þýzkra þjóðflokka, að konur gegndu prestsstörfum. Sérstaklega voru konur oft spáprestar. Hlutdeild kvenna í guðsdýrkun germanskra þjóða yfirleitt bendir meðal annars í þá átt, að prestsstörfin hafi ekki eingöngu verið í höndum veraldlegra höfðingja.